

UNIVERSITATEA “PETRU MAIOR”, TÂRGU-MUREȘ

FACULTATEA DE ȘTIINȚE ȘI LITERE

TEZĂ DE DOCTORAT

- rezumat -

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA

DOCTORAND:

Anca Maria MĂNĂILĂ

TÂRGU-MUREȘ

2011

UNIVERSITATEA “PETRU MAIOR”, TÂRGU-MUREȘ

FACULTATEA DE ȘTIINȚE ȘI LITERE

**UNIVERSUL CONCENTRAȚIONAR ÎN LITERATURA
ROMÂNĂ.**

DISCURSUL MEMORIALISTIC

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA

DOCTORAND:

Anca Maria MĂNĂILĂ

TÂRGU-MUREȘ

2011

CUPRINS

Argument.....	1
1. Receptarea critică a memorialisticii de detenție în literatura română.....	7
1.1. Ruxandra Cesereanu – între etic și estetic.....	8
1.1.1. Considerații generale	8
1.1.2. Ruxandra Cesereanu despre memorialistica de detenție	10
1.1.3. Scurte observații asupra structurii lucrării.....	13
1.1.4. Ruxandra Cesereanu în interviuri	15
1.2. Dan C. Mihăilescu și plăcerile criticii ludice	17
1.2.1. Prezentare generală.....	17
1.2.2. Părerii emise	19
1.2.3. Percepția	21
1.2.4. Concluzii.....	23
1.3. Eugen Simion despre scrierile subiective.....	25
1.3.1. Considerații teoretice asupra literaturii subiective	25
1.3.2. Concluzii.....	30
1.4. Mihai Rădulescu – prima Istorie a literaturii de detenție	31
1.4.1. Prezentare generală.....	31
1.4.2. Despre istoria literaturii de detenție la români	37
1.5. Alte surse	40
1.6. Reviste	48
Caietele Echinoc.....	48
Revista <i>Familia</i>	51
Revista <i>Vatra</i>	53
1.7. Concluzii.....	59
1.8. Pe scurt despre poezia carcerală	62

2. Coordonatele principalele ale universului concentraționar	66
2.1. Experiența detenției în literatura de închisoare	66
2.2. Perspective auctoriale în memorialistica de detenție. Imboldul confesiunii	72
2.3. Arta portretului în literatura închisorilor	78
2.4. Percepții asupra spațiului concentraționar	85
2.5. Alte constante ale discursului memorialistic concentraționar	89
3. Literatura fenomenului Pitești: între obiectiv – ficțiune – subiectiv	95
3.1. Fenomenul Pitești în cadrul memorialisticii de detenție	95
3.2. Literatura fenomenului Pitești: diversitatea de perspective și consecințele literare ale acesteia	96
3.3. Obiectiv, subiectiv, ficțional în literatura fenomenului Pitești.....	100
3.3.1. Obiectiv și ficțional	102
3.3.1.1. Perspectiva obiectivă: Virgil Ierunca și Dumitru Bacu	102
3.3.1.2. Ficțiunea: Paul Goma	108
3.3.2. La persoana întâi despre reeducare: câteva nume ale memorialisticii fenomenului Pitești	115
Preambul.....	115
Neculai Popa – în apărarea victimelor (ne)vinovate	117
Viorel Gheorghiuță – refugiul egocentric.....	120
Grigore Dumitrescu – în pas cadențat pe cărările amintirilor	129
Dumitru Bordeianu – păcatul exaltării legionare	132
Ioan Muntean – o altfel de abordare.....	134
Aristide Ionescu – despre reeducarea de la Gherla.....	138
Eugen Măgirescu – angoasa amintirilor	142
Mihai Timaru – doina de închisoare.....	146
Justin Paven – inocență și violență.....	150
Octavian Voinea – almanahul reeducărilor	154
3.3.3. Concluzii preliminare	159

4. Dionisiac și apolinic în literatura de detenție: cazul Paul Goma și cazul N. Steinhardt.	162
4.1. Cazul Paul Goma.....	162
4.2. „Gherla-Lătești” - plăcerea digresiunilor sau mizantropia unui autor.....	164
4.3. Cazul N. Steinhardt	170
4.4. Paul Goma și Nicolae Steinhardt în cadrul memorialisticii de detenție	173
5. Memorialistica de detenție feminină : evadări și rătăcirii. Perspective asupra detenției feminine în comunism	183
5.1. Evadările Lenei Constante.....	185
5.1.1. „Evadarea tăcută” – o monografie a singurătății	185
Figuri umane.....	187
Timpul și spațiul	188
Aporiile mărturisirii.....	190
Particularități ale scriiturii feminine	191
5.1.2. „Evadarea imposibilă”- o monografie a feminității.....	193
5.2. Accente expresioniste în memorialistica de detenție.....	198
5.3. Aspazia Oțel Petrescu. Memoriile – pecetea unui destin legionar	201
Timpul și spațiul. Figurile umane.....	203
Experiența detenției, imbold mărturisirii.....	204
5.4. Rătăcirile Dinei Balș.....	206
5.5. Oana Orlea . Confesiunea- interviu sau manipularea memoriei.....	210
5.6. Alte nume ale memorialisticii de detenție feminine.....	216
5.7. În loc de concluzii	221
6. Biografiile celebre: Ion D. Sîrbu, Petre Pandrea, Constantin Noica și Nicolae Mărgineanu	225
6.1. Ion D. Sîrbu – eternul deținut	225
6.2. Petre Pandrea - Memorialistica în detenție.....	233
6.3. „Rugați-vă pentru fratele Alexandru” - a patra soluție.....	238
6.4. Nicolae Mărgineanu – eleganța întoarcerii în trecut	244
6.5. Concluzii.....	251
7. Preoți în detenție.....	253
7.1. Iuliu Hossu. Stilul liturgic în memorialistica de detenție	253

7.2. „Gratii luminând” – pilde creștinești în detenție	258
7.3. Zosim Oancea – un Creangă al memorialisticii de detenție	260
7.4. Valeriu Anania și Richard Wurmbrand: doi autori actuali.....	263
7.5. Despre scrierile fețelor bisericești în literatura de închisoare	267
8. Între obiectivitatea memorialistică și recuperarea individului	269
8.1. Ion Ioanid: obiectivism și pulsația memoriei	269
8.1.1. „Închisoarea noastră cea de toate zilele”, volumul I – un „roman de aventuri”	273
8.1.2. Volumul II – recuperarea individului	280
8.1.3. De la intuiția individului la intuiția colectivității – volumul III	284
8.2. Petre Baicu – pulsația și urgența anamnezei	292
8.3. Concluzii.....	298
9. Între ficțiune și literatură subiectivă	300
9.1. Teohar Mihadaș – eu, scriitorul - eu, personajul	300
9.1.1. Arta portretului	301
9.1.2. Perspectiva.....	305
9.1.3. Stil.....	307
9.2. „Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar” – confesiunea ca ispășire.....	310
9.2.1. Portretul torționarului	310
9.2.2. Confesiunea	314
9.3. Nicolae Călinescu, „Preambul pentru camera de tortură” – puterea cuvântului	316
9.4. Marcel Petrișor - sub efectul ficțiunii.....	321
9.4.1. La capăt de drum... ..	330
9.5. Concluzii.....	337
Concluzii	339
Bibliografie	343
Bibliografia operei	343
Bibliografie critică.....	346
Studii.....	346
În periodice	348

UNIVERSUL CONCENTRAȚIONAR ÎN LITERATURA ROMÂNĂ.

DISCURSUL MEMORIALISTIC

- rezumat -

Intenție

În contextul literaturii douămiiste, dominată de anarhism, fracturism și influența internetului, această teză și-a propus să facă un mic pas înapoi pentru a readuce în actualitate o perioadă și o parte a literaturii mai puțin discutată: literatura memorialistică a închisorilor comuniste. Scopul acestei incursiuni a fost de a arăta că acest fenomen literar nu doar a cunoscut o manifestare fructuoasă în anii nouăzeci dar s-a și conturat ca o literatură coerentă, de sine stătătoare. Această teză nu și-a propus o abordare exhaustivă a scrierilor de acest gen, abordare care ar fi fost îngreunată de procesul publicării care, în cazul multor titluri, a însemnat tiraj redus sau edituri mai puțin cunoscute. Scopul acestei teze a fost, mai degrabă să atragă atenția asupra acestor scrieri, să pledeze în favoarea valorii lor literare și să sugereze noi direcții de cercetare pentru acest domeniu literar.

Metoda și structură

Abordarea a urmat traseul general – particular. S-a pornit de la analiza modului în care acest fenomen literar a fost abordat de critica literară românească și implicit statutul său în cadrul literaturii române. Odată analizată poziția criticii, s-au evidențiat principalele coordonate ale universului concentraționar comunist, așa cum este el recreat în memorialistica de detenție pentru a sublinia existența a mai multor constante precum și diversitatea de mijloace artistice în abordarea acestora. Cea de-a doua parte a lucrării reprezintă abordarea particulară a unor titluri reprezentative, grupate în funcție de punctul în care acestea converg.

Noutate

Literatură concentraționară, literatură depozițională, literatură de mărturisire, literatura gulagului românesc sunt câteva din formulele folosite pentru a ne referi la corpusul impresionant, am putea spune azi, de scrieri, în general subiective, despre opresiunea regimului comunist. Critica a pornit timid, prin publicarea unor articole ce vizau recenzia unor titluri proaspăt apărute. Treptat, autorii acestor articole au început să atingă și aspectele teoretice ale încadrării acestor cărți, al căror număr devenea din ce în ce mai mare. Primele opinii s-au centrat în jurul ideii că este vorba despre un fenomen aparte și, mai ales, unul necesar, semnalând, treptat, lipsa unor lucrări sintetizatoare asupra memorialisticii de detenție. Revistele literare au părut, pentru un moment, să-și fi asumat rolul de a începe această lucrare sisifică de integrare a literaturii închisorilor în cadrul literaturii-mamă. Treptat, însă, interesul a început să scadă, deși numărul acestor tipuri de scrieri s-a menținut cel puțin constant, astfel încât după 2000, articolele pe această temă sunt extrem de rare. În ceea ce privește opinia criticii, așa cum s-a mai afirmat, se tinde înspre identificarea unui scop prim documentar și spre recunoașterea unui efect literar inconștient. Majoritatea studiilor argumentează în favoarea includerii lor ca material literar viabil. Articolul de revistă nu reprezintă, însă, locul propice pentru studii ample, care să nu atingă doar câteva aspecte teoretice sau să facă comentarii fugitive pe anumite titluri, ci să construiască o panoramă complexă, obiectivă și atentă a acestor scrieri. Noi cercetări au devenit, astfel, necesare. Puținele lucrări publicate (studiile Ruxandrei Cesereanu, Dan C. Mihăilescu, Mihai Rădulescu etc.) nu satisfac pe deplin nevoia de abordare amplă. De asemenea, nu s-a căzut de comun acord asupra unei încadrări, deși câteva propuneri au fost, iar trăsăturile identificate de critică au nevoie de ordonare și adaptare. Și nu în ultimul rând, se poate sesiza o neclaritate a criticii în privința statutului unor astfel de scrieri, ținând cont de faptul că Ruxandra Cesereanu susține literaritatea dar nu și valoarea estetică, iar Dan C. Mihăilescu este și mai tranșant, respingând până și tentativa de a le judeca estetic ca fiind imorală, dar excluzând varianta de document istoric.

Structură

Un prim capitol, *Receptarea critică a memorialisticii de detenție* și-a propus, așadar, să treacă în revistă poziția criticii în legătură cu aceste scrieri precum și principalele direcții de analiză.

Pornind de la precaritatea acestui context literar, capitolul următor, *Coordonatele principale ale universului concentraționar*, arată că există o serie de constante (modul în care detenția este percepută de la un autor la altul, resorturile care au asigurat supraviețuirea fizică și mentală, spectacolul figurilor umane pe care această literatură îl oferă cititorului și nu în ultimul rând, spațiul concentraționar) în cadrul acestei varietăți de scrieri despre universul concentraționar, dar și o multitudine de perspective în reprezentarea lor, fapt care face ca una și aceeași realitate să ne parvină distorsionat. Acest lucru argumentează ideea de literatură personală și nu scrieri cu valoare doar documentară.

Cea doua parte reprezintă analiza concretă a mai multor titluri reprezentative pentru memorialistica de detenție. Un prim capitol, intitulat *Literatura fenomenului Pitești: între obiectiv – subiectiv – ficțiune*, trece în revistă câteva lucrări pe tema reeducării de la Pitești cu scopul de a pune în evidență modul în care una și aceeași realitate se reflectă diferit, în funcție de registrul ales precum și de personalitatea autorului. Interpretarea stilului scriitoricesc a celor zece autori pune în evidență diferențele implicate de tipuri diferite de perspective: obiectiv – ficțional – subiectiv. Avantajul obiectivismului este posibilitatea de a fi exhaustiv datorită faptului că actul scriitoricesc este eliberat de presiunea unui mental subiectiv. Ficționalul, am putea spune, atinge, într-un fel obiectivismul, prin faptul că reorientează focusul dinspre realitatea duplicat înspre estetic, transformă actul lecturii dintr-o lectură cu scop informativ într-una ludică. Impactul subiectivismului, al scrierilor memorialistice se explică prin nevoia lectorului de *oglinzi deformatoare*, de posibile variante de realitate, varietate care la rândul ei contribuie la trasarea liniilor principale ale acesteia.

Dionisiac și apolinic în literatura de detenție: cazul Paul Goma și cazul N. Steinhardt oferă o abordare comparativă a celor doi autori consacrați deja în cadrul literaturii închisorilor comuniste. Fiind vorba de nume care s-au bucurat de cea mai mare atenție a criticii literare, acest capitol nu și-a propus o reiterare a comentariilor atât de ample făcute scriiturii celor doi ci o prezentare a modului în care aceștia au reușit să impună cele două perspective de abordare a experienței detenției, perspective ce reprezintă liniile conducătoare ale întregii literaturi concentraționale: revolta orgolioasă ca atitudine și respectiv experiența chistică a detenției.

Memorialistica de detenție feminină este abordată într-un capitol separat, cuprinzând nume precum Lena Constante, Oana Orlea, Adriana Georgescu, Aspazia Oțel Petrescu etc. Capitolul *Memorialistica de detenție feminină: evadări și rătăcirii. Perspective asupra detenției*

feminine în comunism analizează cinci tipuri diferite de mărturie pentru extrapolarea a ceea ce ar putea contura particularitățile scrisului de detenție feminin.

Capitolul *Biografii celebre: Ion D. Sîrbu, Petre Pandrea, Constantin Noica și Nicolae Mărgineanu* analizează mărturiile de detenție ale unor personalități ale vieții culturale și politice care au fost încarcerate în timpul regimului comunist: scriitorul Ion D. Sîrbu, avocatul Petre Pandrea, filozoful Constantin Noica și profesorul psiholog doctor Nicolae Mărgineanu, punând în evidență faptul că personalitățile acestor autori au atras după sine diferențe de perspectivă și stil.

Preoți în detenție este un capitol care aduce în prim plan scrierile fețelor bisericești care au trecut prin calvarul închisorilor comuniste și care reprezintă, fără doar și poate, un domeniu aparte în cadrul literaturii de detenție. Experiența este diferită atât din punct de vedere al statutului acestor autori precum și din punct de vedere al sobrietății impuse de apartenența la casta preoțească iar din această cauză, stilul confesional al acestor autori diferă atât de celelalte tipuri de scriere memorialistică dar și în cadrul acestui domeniu.

Deoarece problema obiectivității și a autenticității memorialisticii de detenție a reprezentat și încă reprezintă una din temele preferate ale criticii românești care deseori a abordat problema valorii lor documentare, capitolul *Între obiectivitatea memorialistică și recuperarea individului* are scopul de a analiza doi autori care s-au apropiat cel mai mult de acel ideal al autenticității prin obiectivitate: Ion Ioanid și Petre Baicu.

Un ultim capitol cu aplicație practică, *Între ficțiune și literatură subiectivă*, interpretează modul în care confesiunea este transmisă indirect prin intermediul ficțiunii, titlurile discutate fiind «romanul» lui Teohar Mihadaș, confesiunea intermediată sub forma interviului, cea mai exterioară formă de confesiune - *Drumul Damascului* (Doina Jela), amestecul ficțiune și autobiografie în *Preambul pentru camera de tortură*, cartea lui Nicolae Călinescu și nu în ultimul rând, autoficțiunea, respectiv cele trei volume ale lui Marcel Petrișor.

Concluziile se impun aproape singure. În primul rând, este ușor de remarcat faptul că în spatele acestor mărturisiri se găsesc, de fapt, retrairi personale ale unuia și aceluiași trecut ce parvine cititorului prin intermediul unor oglinzi deformatoare. Realitatea este suma acestor perspective, aceasta luând forma unui univers de sine stătător, cu coordonatele sale specifice.

Spațiul concentraționar este unul particular, un spațiu al unei lumi suprapuse unei realități istorice, o lume cu regulile și cutumele proprii. Fie angoasant, închis, rece, incolor

cavou, fie iluminat, virtual, pe aici se pătrunde în alte dimensiuni, experiența detenției luând fie forma unei călătorii în infern, fie cea a unui drum inițiat în urma căruia neofitul suferă o metamorfoză. Se poate extrage și o tipologie în acest sens: pentru cei care au trecut prin reeducare, fenomenul a luat proporțiile unui spectacol macabru, al unui circ existențial infernal, pentru multe din femeile trecute prin detenție, experiența încarcerării este rememorată printr-o interiorizare și o filtrare personală a senzațiilor și a trăirilor. Oamenii bisericii, pe de altă parte au înțeles acest supliciu drept un martiraj necesar și închinat lui Dumnezeu, de aceea paginile acestora sunt senine și pătrunse de fior creștinesc. Marii gânditori ai literaturii închisorilor comuniste supun procesul unui filtru intelectual, reflexivizând perspectiva relatării prin intermediul căreia detenția ca atare apare doar foarte vag, în fundal. Cele mai savuroase tablouri ale universului concentraționar se ascund, însă, în spatele ficțiunii care oferă distanțare și permite construirea unui imaginar literar

Literatura închisorilor comuniste ne oferă și o galerie de personaje extrem de bine conturate. Luptând mai mult ca orice alte scrieri pentru recuperarea individului, găsim în aceste volume profiluri umane a căror complexitate îmbină trăsăturile fizice și caracteriale cu povestea din spatele fiecăruia. Nu lipsesc nici evadările imaginative prin care personajele iau forme distorsionate și își pierd contururile. Personalități ale vieții politice și culturale românești prind viață în aceste pagini, bucurându-se de perspective variate care întregesc complexitatea acestor figuri.

Varietatea de perspective a dat naștere la o varietate de tehnici anamnetice și stiluri scriitoricești. Respectarea cronologiei se împletește cu lipsa totală a acesteia sau cu scindări prin care autorul face digresiuni reflexive. Obiectivitatea este rar atinsă, implicarea în cele narate fiind trădată de nota personală a stilului autorului: de la dimensiunea liturgică a scrisului la ironia cea mai adâncă sau la agresivitatea și grotescul extrem, cel care (se) scrie este întotdeauna prezent. Deși cu intenție informativă și fără pretenție de literatură, adesea declarate, aceste scrieri depășesc limita documentului prin faptul că în actul de rememorare a trecuturilor traumatice, implicarea, oricât de nedorită, devine resort incontrollabil al psihicului.

Dar, pentru a înțelege toate acestea este nevoie de o debarasare de toate prejudecățile critice, de plierea la realitățile culturale ale spațiului românesc și, mai ales, de a emite judecăți de valoare doar după o abordare cât de cât amplă a acestui domeniu., mai ales datorită faptului

că literatura rezistenței anticomuniste reprezintă un aspect vital pentru noi, ca popor, dar și pentru noi, ca și consumatori de cultură.

Termeni cheie: memorialistică, detenție, univers concentraționar,

Bibliografie

Bibliografia operei

1. Anania, Valeriu, *Memorii*, Editura Polirom, Iași, 2008
2. Bacu, Dumitru, *Pitești – centru de reeducare studențească*, Editura Atlantida, București, 1991
3. Baicu, Petre, *Povestiri din închisori și lagăre*, Editura Biblioteca revistei Familia, Oradea, 1999
4. Balș, Dina, *Drumuri pustiite*, Editura Cartea Românească, București, 1993
5. Bordeianu, Dumitru, *Mărturisiri din mlaștina disperării. (Cele văzute trăite și suferite la Pitești și Gherla)*, ediția a II-a, îngrijită de prof. Marcel Petrișor, Editura Gama, București, 1995
6. Cardinal Hossu, Iuliu, *Credința noastră este viața noastră : memoriile Cardinalului dr. Iuliu Hossu*, Editura Viața Creștină, Cluj Napoca, 2003
7. Călinescu, Nicolae, *Preambul pentru camera de tortură*, Editura Mărineasa, Timișoara, 1994
8. Constante Lena, *Evadarea imposibilă*, Editura Florile dalbe, București, 1996
9. Constante, Lena, *Evadarea tăcută*, Editura Humanitas, București, 1992
10. Constantinescu Muscel, Iuliana, *Speranțe încătușate*, Editura Cultura, Pitești, 1999
11. Dumitrescu, Grigore, *Demascarea*, Editura Jon Dumitru Verlaq: Mediana, București, 1996
12. Georgescu Adriana, *La început a fost sfârșitul*, Editura Fundația Culturală Memoria, București
13. Gheorghiuță, Viorel, *ET EGO. Sărata - Pitești - Gherla - Aiud*. Editura Mărineasa, Timișoara, 1994
14. Goma, Paul, *Gherla-Lătești*, ed. a III-a, Editura autorului, 2005
15. Goma, Paul, *Patimile după Pitești*, ediția a IV-a, 2004, pe www.paulgoma.free.fr

16. Grossu, Nicole Valery, *Binecuvântată fii, închisoare*, Editura Univers, București, 2002
17. Ierunca, Virgil, *Fenomenul Pitești*, Editura Humanitas, București, 2008
18. Ioanid, Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. I-II Editura Albatros, București, 1991
19. Ioanid, Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, volumul III, Editura Humanitas, București, 2002
20. Ionescu, Aristide, *Dacă vine ora H pe cine putem conta?: file de jurnal*, Editura Gordian, Timișoara, 1998
21. Jela, Doina, *Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar*, Editura Humanitas, București, 1999
22. Măgirescu, Eugen, *Moara dracilor. Amintiri din închisoarea de la Pitești*, Editura Fronde, Alba Iulia, Paris, 1994
23. Muntean, Ion, *La pas prin «reeducările» de la Pitești, Gherla și Aiud*, Editura Mărineasa, Timișoara, 1994
24. Mărgineanu, Nicolae, *Amfiteatre și închisori*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1991
25. Mihadaș, Teohar, *Pe muntele Ebal*, Editura Clusium, Cluj Napoca, 1990
26. Nandriș-Cudla, Anița, *Amintiri din viață. 20 de ani in Siberia*, Editura Humanitas, 2006
27. Noica, Constantin, *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*, Editura Humanitas, București
28. Orlea, Oana, *Cantacuzino, ia-ți boarfele și mișcă!* Interviu realizat de Mariana Marin, ediția a doua, revizuită, Editura Compania, București, 2008
29. Oțel Petrescu, Aspazia, *Strigat-am către Tine, Doamne*, Fundația Culturală Buna Vestire, București, 2000
30. Pandrea, Petre, *Soarele melancoliei*, Editura Vremea XXI, București, 2005
31. Părintele Oancea, Zosim *Închisorile unii preot ortodox*, Editura Christiana, București, 2004
32. Petrișor, Marcel, *Fortul 13. Convorbiri din detenție*, Editura Meridiane, București, 1991
33. Petrișor, Marcel, *La capăt de drum*, Editura Institutul European, f.1.
34. Petrișor, Marcel, *Secretul fortului 13*, Editura Timpul, Iași, 1994
35. Popa, Neculai, *Coborârea în iad*, Editura Vremea, București, 1999 pe www.procesulcomunismului.com, consultat la 3.03.2009
36. Pr. Boilă, Matei, *Gratii luminând*, Editura galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2004

37. Sîrbu, Ion. D., *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, vol. I-II, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1991
38. Steinhardt, Nicolae, *Jurnalul Fericirii*, Editura Polirom, București, 2008
39. Timaru, Mihai, *Amintiri de la Gherla*, Editura de Vest, Timișoara 1993
40. Wurmbrand, Richard, *Cu Dumnezeu în subterană*, Editura Casa Școalelor, București, 1994

Bibliografie critică

Studii

41. Ardeleanu George, *N.Steinhardt. Monografie*, Editura Aula, Braşov, 2000
42. Barbu, Viorel, *Jurnalul intim în literatura română în Manual de trudire a cuvântului. Eugen Simion-70*, ed. Ioana Cracă, Editura Univers enciclopedic, Bucureşti, 2003
43. Boldea, Iulian, *Teme şi variaţiuni*, Editura Euro Press, Bucureşti, 2008
44. Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conştiinţa românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste*, Editura Polirom, Bucureşti, 2005
45. Cistelecan, Al., *Aide-Mémoire*, Editura Aula, Braşov, 2007
46. Cormoş, Graţian, *Femei în infernul concentraţionar din România (1945-1989)*, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj Napoca, 2006
47. Cornea, Andrei *De la Şcoala din Atena la Şcoala de la Păltiniş*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004
48. Cozea, Liana, *Confesiuni ale eului feminin*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2005
49. Dragomir, Andreea, *Petre Pandrea-medalion filozofic*, Editura Aius, Craiova, 2008
50. Dumitriu, Ştefan Prefaţa la *Soarele melancoliei*, Editura Vremea XXI, Bucureşti, 2005
51. Ioniţoiu, Cicerone, *Victimele terorii comuniste. Arestaţi, torturaţi, întemniţaţi, ucişi. Dicţionar*, Editura Maşina de scris, Bucureşti, 2000-, vol. 1-9
52. Laszlo, Alexandru, *Între Icar şi Anteu*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1996
53. Lavric, Sorin, *Noica şi mişcarea legionară*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008
54. Lovinescu, Monica, *Jurnal 1990-1993*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002
55. Lovinescu, Monica, *Unde scurte VI (Insula Şerpilor)*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996
56. Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989. Scriitori, reviste, instituţii, organizaţii*, Editura Compania, Bucureşti, 2003
57. Manolescu, Ion, *Literatura memorialistică. Radu Petrescu, Ioan D. Sîrbu, N. Steinhardt*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996
58. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2009

59. Maria Spiridon, Cassian, *Orizonturi duble*, volumul IV *Atitudini literare*, Editura Cartea Românească, 2006
60. Mihăieș, Mircea, *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea*, ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 2005
61. Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Editura Polirom, București, 2004
62. Mureșan, Adrian, *Hristos nu trage cu ochiul. N. Steinhardt și Generația '27*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006
63. Neagoe, Stelian, *Petre Pandrea în pușcăriile comuniste*, Editura Machiavelli, București, 2001
64. Pamfil, Laura, *Noica necunoscut*, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj Napoca, 2007
65. Pavel Gheo, Radu, Lungu, Dan, *Tovarășe de drum. Experiența feminină în comunism*, Editura Polirom, Iași, 2008
66. Rădulescu, Mihai, *Istoria literaturii române de detenție-memorialistica reeducărilor*, vol. I, Editura Ramida, 1998
67. Rădulescu, Mihai, *Istoria literaturii române de detenție*, vol. II, Editura Ramida, 1998
68. Sângeorzan, Zaharia, *Anotimpurile criticii. Eugen Simion*, Editura Cartea Românească, București, 1983
69. Săndulescu, Al., *Memorialiști români*, Editura Universul Dalsi, București, 2003
70. Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I *Există o poetică a jurnalului ?*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001
71. Simion, Eugen *Genurile biograficului*, Editura Univers enciclopedic, București, 2002
72. Sorescu, Marin, *Un cavaler al criticii în Manual de trudire a cuvântului. Eugen Simion-70*, ed. Ioana Cracă, Editura Univers enciclopedic, București, 2003
73. Surdu, Alexandru, *Evocare Constantin Noica în Vocații filozofice românești*, Editura Ardealul, Târgu Mureș, 2003
74. Todea, Alexandru în Ierom. Prof. Univ. Dr. Silvestru Aug. Prunduș OSBM și colab., *Cardinalul Iuliu Hossu*, Editura Unitas, Cluj Napoca, 1995
75. Wellek , René, Warren Austin, *Teoria literaturii*, Editura pentru literatură universală, București, 1967
76. Zaharie Filipaș, Elena *Studii de literatură feminină*, Editura Paideia, București, 2004

În periodice

77. Agopian, Ștefan, *Mai bine oltean decât activist* în *Academia Cațavencu*, mai 2006, pe www.atelier.liternet.ro, consultat la 7.09.2010
78. Ardelean, Florin, *Fascinația întoarcerii* în *Vatra*, anul XXII, nr. 5 (255), mai 1992, p. 8
79. Ardelean, Florin, *Ficțiune și adevăr* în *Familia*, seria V, anul 27 (127), nr. 12 (316), decembrie 1991, p. 2-3
80. Ardelean, Florin, *Între memorie și jurnal* în *Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p.46
81. Ardelean, Florin, *Literatura mărturisirilor* în *Familia*, seria V, anul 27 (127), anul 9 (313), septembrie 1991, p. 10
82. Baci, Alexandru, *N. Steinhardt – fascinația inteligenței* în *Luceafărul*, nr. 14 (62), 3.04.1991, p. 12
83. Bădicioiu, Alexandra, *Experiența femeilor în infernul concentraționar din România și URSS: Lena Constante, Adriana Georgescu, Anița Nandriș-Cudla, Elizabeta Rizea* pe www.comunism.ro, consultat la 4.07.2010
84. Baltă, Nicolae, «*Experimentul Pitești*» - *finalul neștiut* în *Luceafărul*, nr. 8 (107), 11.03.1992, p. 16
85. Baltă, Nicolae, *Memoriile unui maquisard* în *Luceafărul*, nr. 49 (97), 4.12.1991, p. 7
86. Berindeanu, Florin, *Mona(r)hia spirituală* în *Contrapunct*, nr.20, 1991, p. 5
87. Blandiana, Ana, *Suferința, ca dar...* în *Familia*, nr. 11(315), seria V, anul 27 (127), noiembrie 1991, p. 9
88. Boldea, Iulian, *Memorie și adevăr* în *Vatra*, anul XXIV, nr. 11-12 (308-309), noiembrie-decembrie 1996, p. 12
89. Boldea, Iulian, *N. Steinhardt – Drumul spre adevăr* în *Tabor*, nr. 4 , iulie 2009, p. 4
90. Boldea, Iulian, *O coborâre în infern* în *Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p. 37
91. Boldea, Iulian, *Textul salvator* în *Vatra*, anul XXII, nr. 5 (255), mai 1992, p. 9
92. Borbély, Ștefan, *Superba sinteză continuă* în *Apostrof*, nr. 6, 2008, p. 7
93. Bucurescu, Adrian, *Petre Pandrea, un haiduc al cuvântului* în *România liberă* din 25 iulie 2008, pe www.romanalibera.ro, consultat la 7.09.2010

94. Buzași, Ion, *Despre poezia carcerală. Poezia închisorilor comuniste în Răsunetul*, 22.06.2009 pe www.rasunetul.ro, consultat la 12.07.2010
95. Căbuți, Horia Al., *Patimile după Pitești în Vatra*, anul XXII, nr. 5 (255), mai 1992, p. 8
96. Cernat, Paul, *Cartea vieții lui Valeriu Anania în Observatorul cultural*, nr. 465, martie 2009 pe www.observatorulcultural.ro, consultat la 2.02.2011
97. Cesereanu, Ruxandra în interviu cu Alin Mureșan în *Familia on-line*, nr. 9(490) din septembrie 2006 pe www.revistafamilia.ro, consultat la 23.10.2009
98. Cesereanu, Ruxandra în interviu cu Ovidiu Simonca în *Observator cultural*, nr. 95-96 / 21 decembrie 2006-10 ianuarie 2007 pe www.romaniaculturala.ro, consultat la 23.10.2009
99. Cesereanu, Ruxandra, *Din nou despre Ion Ioanid în Steaua*, aul XLIVI, nr. 4-5, aprilie-mai 1995, p. 24
100. Cesereanu, Ruxandra, *Doamna Gulagului românesc în Steaua*, anul XLV, nr. 6 (553), iunie 1994, p. 18
101. Cesereanu, Ruxandra, *Evanghelia după Țurcanu în Steaua*, anul XLII, nr. 4 (531), aprilie 1991, p. 18
102. Cesereanu, Ruxandra, *Femei în infernul concentraționar (I) în Steaua*, anul XLIV, nr. 2, februarie 1993, p. 22
103. Cesereanu, Ruxandra, *Femei în infernul concentraționar II în Steaua*, anul XLIV, nr. 3-4 (350-351), martie-aprilie 1993, p. 22 - 23
104. Cesereanu, Ruxandra, *Greco-catolicii în Gulagul românesc în Steaua*, anul XLIVI, nr. 3, martie 1995, p. 18
105. Cesereanu, Ruxandra, *Mărturii legionare în Steaua*, an XLIVI, nr. 7-8, iulie-august 1995, p. 24
106. Cesereanu, Ruxandra, *Representations of the Gulag in the Romanian Detention Memoirs în Caietele Echinox*, volumul 15, anul 2008, p. 7
107. Cesereanu, Ruxandra, *Un „bestseller” al detenției în Steaua*, anul XLIII, nr. 3(538), martie 1992, p. 12
108. Cesereanu, Ruxandra, *Un clujean prin închisorile comuniste în Steaua*, anul XLIII, nr. 2 (536), februarie 1992, p.13
109. Cesereanu, Ruxandra, *A naște în închisoare în 22*, 26 octombrie 2006 pe www.revista22.ro, consultat la 13.11.2010

- 110.Cesereanu, Ruxandra, *Greco-catolicii în Gulagul românesc* în *Steaua*, anul XLIVI, nr. 3, martie 1995, p.18
- 111.Chifor, Valentin, *Documente de conștiință morală și existență socială în Familia*, nr. 11(315), seria V, anul 27 (127),noiembrie 1991, p. 1
- 112.Chivu, Marius, *Un om pasional* în *Dilema veche*, nr.174, 14 mai 2009, p. 14
- 113.Ciorbă, Tiberiu, *Cronica unei fericiri anunțate* în *Familia*, seria V, anul 27 (127), nr. 9 (313), septembrie 1991, p. 10
- 114.Ciorbă, Tiberiu, *Literatura mărturisirilor: punerea în criză – punerea în abis* în *Familia*, seria V, anul 27 (127), nr. 10 (314), octombrie1991, p. 18
- 115.Cistelecan, Al., *Romanul infernului în Vatra*, anul XXI, nr. 242, mai 1991, p. 4
- 116.Cistelecan, Al., *Ușa și mentalitatea în Vatra*, anul XXII, nr. 5 (255), mai 1992, p. 9
- 117.Cistelecan, Al., *Decalogul ocnașului în Vatra*, anul XXII, nr. 1 (250), ianuarie 1992, p. 8
- 118.Codrescu, Răzvan, *Cu Marcel Petrișor, de la Jilava la Aiud* în *Rost*, nr. 50, aprilie 2007 pe www.rostonline.org, consultat la 12.01.2011
- 119.Codrescu, Răzvan, *Eroismul feminin românesc în secolul XX* în *Puncte cardinale*, aprilie 2008, pe www.punctecardinale.ro, consultat la 13.07.2010
- 120.Constantinescu, Antonia, *Virgil Ierunca. Pitești laboratoire concentrationnaire (1949-1952)* în *Lupta*, nr. 261, 22 februarie 1996, p. 6
- 121.Cozmanu, Robert, *Ion D. Sîrbu vs. Victor Petrini* în *Rocultura* din 6 august 2009 pe www.rocultura.ro, consultat la 12.09.2010
- 122.Crăciun, Cristian, *Pământul transparent* în *Idei în dialog*, 01 iulie 2009, p. 4
- 123.Cristea Enache, Daniel, *Toate-s bune (I)* în *Idei în dialog*, 01 octombrie 2008 pe www.ideiindialog.ro, consultat la 23.11.2008
- 124.Cristea-Enache, Daniel, *Zoia noastră* în *România culturală*, nr. 26 din 4 iulie 2008, pe www.romaniaculturala.ro, consultat la 25.06.2010
- 125.Cubleșan, Constantin, *Între concretul biografic și ficțiunea artistică* în *Steaua*, anul XLII, nr. 8, august 1991, p 10
- 126.Dobre, Marius, *Note despre optimismul lui Constantin Noica* în *Revista de filozofie*, nr. 1-2, 2003, p. 115-120, pe www.filosofieromaneasca.uv.ro, consultat la 23.10.2010
- 127.Dragolea, Mihai, *Meditații în «Casimcă»* în *Vatra*, anul XXII, nr. 9(258), septembrie 1992, p. 9

- 128.Dragolea, Mihai, *Jurnalul unui domiciliat forțat*, în *Vatra*, nr. 1, 1992, p. 6
- 129.Enescu, Radu, *Vremea disprețului în Familia*, seria V, anul 27(127), nr. 11 (315), noiembrie 1991, p. 5
- 130.Gheorghiu Bradley, Lidia, "*www. suferința*": *O evaluare comparativă a site-urilor Internet dedicate memoriei suferinței în Gulag și Holocaust*, în *Caietele Echinox*, volumul 13, anul 2007, p. 176 - 189
- 131.Gherman, Dinu, *The Avowal and Testimony of Fear in the Romanian Concentration System (1948-1965): Notes on Detention Memoirs* în *Caietele Echinox*, volumul 15, anul 2008, p. 126 - 132
- 132.Gherman, Dinu, *Frică, pedeapsă, traumă. Eseu despre spațiul concentraționar în Steaua*, nr. 4-5, 2007, p. 16
- 133.Ghilinescu, Ștefan Ion, *Noica și Gulagul românesc* în *Luceafărul*, nr. 4 (52), 23 ianuarie 1991, p. 12
- 134.Goma, Paul în Florin Ardelean, *Interviu cu Paul Goma* în *Familia*, seria V, anul 27(127), nr. 7(311), iulie 1991, p. 1
- 135.Grama, Sidonia Nedeianu, *The Other Side of Memory: The Faces of Silence and Oblivion in Oral History* în *Caietele Echinox*, volumul 15, anul 2008, p. 23 - 31
- 136.Hațiegan, Anca, *Bătând, o(b)stinat(o), la ușa noastră cea de toate zilele* în *Vatra*, nr. 4, aprilie 2005, p. 15
- 137.Ionescu, Gelu, *Reflecții asupra literaturii române de azi, de mâine...* în *Luceafărul*, nr. 2 (101), 29 ianuarie 1992, p. 7
- 138.Ivăncescu, Ruxandra, *<Letopiseț>și <efemeride>* în *Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p. 53
- 139.Ivăncescu, Ruxandra, *Arta de a trăi, arta de a povesti* în *Vatra*, anul XXVI, nr. 8 (305), august 1996, p. 27
- 140.Laszlo, Alexandru, *«Arta» propagandei în România literară*, nr. 33, 23-29 august 1995, p. 8
- 141.Laurențiu, Dan, *Din memorialul durerii* în *Luceafărul*, nr. 5(104), 19 februarie 1992, p. 12
- 142.Lavric, Sorin, *Curajul lui Ierunca* în *România literară*, nr. 14, 13 aprilie 2007 pe www.romaniaculturala.ro, consultat la 15.01.2009

- 143.Lovinescu, Monica, *Alice în țara sârmei ghimpate* în 22, anul III, nr. 21 (122), 29 mai – 4 iunie 1992, p. 16
- 144.Lovinescu, Monica, *Blestemul de pe muntele Ebal* în *Familia*, seria V, anul 27(127), nr. 10 (314), octombrie 1991, p. 7
- 145.Lovinescu, Monica, *O mie și una de nopți...concentraționare* în 22, anul II, nr. 16 (117), 24-30 aprilie 1992, p. 16
- 146.Lovinescu, Monica, *Paul Goma și datoria memoriei* în 22, anul III, nr. 13 (114), 3-9.04.1992, p. 5
- 147.Mălăncioiu, Ileana, *Complexul Paul Goma* în 22, nr. 44, 1995, p. 6
- 148.Mamali, Cătălin, *Megaviolența comunistă* în *Apostrof*, anul XVIII, nr. 7 (206), p. 14
- 149.Manolescu, Florin, *Sade, Nikolski, Țurcanu* în *Luceafărul*, nr. 25 (73), 19.06.1991, p. 5
- 150.Manolescu, Florin, *A patra soluție* în *Luceafărul*, nr.17 (65), 21.04.1991, p. 6
- 151.Manolescu, Florin, *Caietele de noapte* în *Luceafărul*, nr. 40, 1991, p. 5
- 152.Manolescu, Florin, *Literatura închisorilor* în *Luceafărul*, nr. 4 (52), 23 ianuarie 1991, p. 5
- 153.Manolescu, Florin, *Literatura memoriei justițiare* în *Luceafărul*, nr. 16 (64), 17.04.1991, p. 6
- 154.Manolescu, Florin, *O utopie a diavolului* în *Luceafărul*, nr. 16, 1990, p. 5
- 155.Mareș, Radu, *Cabala bigoților* în *Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p. 39
- 156.Marino, Adrian, *Condamnați la moarte* în *Vatra*, anul XXII, nr. 1 (250), ianuarie 1992, p. 6
- 157.Matei, Alexandru, *Un an și jumătate de viață literară* în *Timeout*, nr.85, 12-18 septembrie 2008, p. 52
- 158.Mecu, Nicolae, *Portretul înțeleptului la tinerețe (I)* în *Revista de istorie și teorie literară*, anul XL, nr. 1-2, 1992, p. 13
- 159.Mihadaș, Teohar, *Despre literatura de depoziție* în *Vatra*, anul XXII, nr. 1 (250), ianuarie 1992, p. 2
- 160.Mihai, Constantin, *Mărturia feminină creștină* în *Rost*, nr.64, iunie 2008, pe www.rostonline.org, consultat la 28.06.2010
- 161.Mihai, Constantin, *Nicolae Steinhardt intelectualul-monah sau monahul-intelectual (schiță de portret)* în *Convorbiri literare*, nr. 12 (84), decembrie 2002, p. 12

- 162.Miloș, Cristina, *With God in the Inferno* în *Caietele Echinox*, volum 15, 2008, p. 122 - 125
- 163.Mitricioaiei, Silvia, *Bodies and Hmuman Beings. Women in Communist Prisons*, în *Caietele Echinox*, volumul 15, 2008, p. 94 -102
- 164.Moisa, Mircea, *Craiova lui Petre Pandrea* în *Ramuri*, nr. 2 din 2008, pe www.revistaramuri.ro, consultat la 7.09.2010
- 165.Moldovan, Ioan, *Infern și Poezie* în *Familia*, seria V, anul 27 (127), nr. 9 (313), septembrie 1991, p. 11
- 166.Moldovan, Silviu B., *Rugăciunea fratelui Alexandru* în *Rost*, nr. 19, din septembrie 2004, pe www.rostonline.org, accesat la 23.10.2010
- 167.Moraru, Cornel, *În cercul ficțiunii* în *Vatra*, anul XXVII, nr. 5(314), mai 1997, p. 55
- 168.Moraru, Cornel, *Literatură și detenție* în *Vatra*, anul XXII, nr. 5 (255), mai 1992, p. 4
- 169.Moraru, Cornel, *Teroare și sfințenie* în *Vatra*, anul XXII, nr. 1(250), ianuarie 1992, p. 4
- 170.Moraru, Cornel, *Suferința din memorie* în *Vatra*, anul XXI, nr. 242, mai 1991, p. 4
- 171.Mungiu-Pipiddi, Alina, *Posteritatea Adrianei Georgescu și a trecutului nostru comunist* în 22, 23 noiembrie 2005 pe www.revista22.ro, consultat la 5.07.2010
- 172.Mureșan, Alin, *Reeducarea prin tortură* în *Memoria*, nr. 4 (57), 2006
- 173.Mureșan, Alin, *Expressing the Inexpressible* în *Caietele Echinox*, volumul 15, anul 2008, p. 110 - 114
- 174.Mureșan, Ion, *Literatura unui experiment încheiat* în *Familia*, nr. 11(315), seria V, anul 27 (127),noiembrie 1991, p. 12
- 175.Neamțu, Mihail, *I.D. Sîbu, Jurnalist fără jurnal, 2005* în *Antiteze*, 4 ianuarie 2007, pe www.grupareaproape.wordpress.com, consultat la 19.09.2010
- 176.Negoîțescu, Ion, *Scriitorul Paul Goma* în *Cuvântul românesc*, nr. 127, noiembrie 1986, p. 8
- 177.Nicolae, Mihaela, *Despre utopia în literatura română* în *Tribuna*, nr.169, 16-30 septembrie 2009, p. 18
- 178.Niculescu, Alexandru, *Despre <jurnalele> unui scriitor fără prieteni* în *Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p. 41
- 179.Nișcov, Viorica, *Ion D. Sîrbu, Jurnalul unui jurnalist fără jurnal – Glose, vol. I*, în *Revista de istorie și teorie literară*, anul XL, nr. 3-4, iulie-decembrie 1992, p. 415

- 180.Oprea, Nicolae, *Paul Goma și cărțile înstrăinării în Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p. 37
- 181.Oțel Petrescu, Aspazia, *Rugăciunea mi-a salvat viața*, interviu cu Aspazia Oțel Petrescu în *Familia Ortodoxă*, numărul 16, 26 iunie 2010, pe www.familiaortodoxa.ro, consultat la 8.07.2010
- 182.Ovidiu, Pecican, *Infernul de alături în Observatorul cultural*, nr. 306 din 2 februarie 2006 pe www.observatorcultural.ro, consultat la 25.10.2009
- 183.Pantea, Aurel, *Talent până la disperare în Vatra*, anul XXXI, nr. 249, decembrie 1991, p. 7
- 184.Pantea, Aurel, *Noica la închisoare în Vatra*, anul XXII, nr. 1(250), ianuarie 1992, p. 7
- 185.Pantea, Aurel, *Triumful christic în Familia*, seria V, anul 27 (127), nr. 11 (315), noiembrie 1991, p. 11
- 186.Pavlovici, Vlad, *Imitatio Christi în Steaua*, nr. 8-9, august-septembrie 1993, p. 9
- 187.Păsculeț, Ioana, *Discursul memorialistic privind universul concentraționar comunist*, publicat la 25.09.2008 pe www.proiectul-arche.org, consultat la 16.12.2010
- 188.Pătrașcu, Dan, *Credința noastră, viața noastră* pe <http://patrascudan.wordpress.com>, 30 iunie 2008, consultat la 08.11.2010
- 189.Pavel, Toma, *Jurnalul lui Nicu Steinhardt în 22*, anul III, nr. 41)142), 15-21.10.1992, p. 6
- 190.Pecican, Ovidiu, *Fericitul Nicolae în Steaua*, anul XLII, nr. 4 (527), aprilie 1991, p. 33
- 191.Pecican, Ovidiu, *Patimile după Siberia în Vatra*, anul XXII, nr. 1 (250), ianuarie 1992, p. 6
- 192.Pillat, Monica , *Jurnalul fericirii în Revista de istorie și teorie literară*, anul XL, nr. 1-2, ianuarie-iunie 1992, p. 86
- 193.Pintea, Ioan, *Însemnările unui preot de țară XII în Convorbiri literare*, nr. 100, aprilie 2004, p. 11
- 194.Poantă, Petru, *Forța rememorării în Vatra*, anul XXII, nr. 1 (250), ianuarie 1992, p. 5
- 195.Podoabă, Virgil, *Adamaevele (II) în Vatra*, anul XXVII, nr. 5(314), mai 1997, p. 52
- 196.Podoabă, Virgil, *Dizidentul, scriitorul și opera în Vatra*, anul XXII, nr. 5 (255), mai 1992, p. 4

- 197.Pop, Ion, *Un «catalog de obsesii» în Vatra*, nr. 11-12 (308-309), noiembrie-decembrie 1996, p. 15
- 198.Pop, Sânziana, *Interviu cu Richard Wurmbrand în Formula As*, nr. 38, 1992, p. 14
- 199.Popa, Mircea, *Moduri de rezistență ale demnității umane în Familia*, nr. 11(315), seria V, anul 27 (127), noiembrie 1991
- 200.Popa, Mircea, *Moduri de rezistență ale demnității umane în Familia*, nr. 11(315), seria V, anul 27 (127),noiembrie 1991, p. 9
- 201.Popa, Mircea, *Prozatorul în Steaua*, anul XLV, nr. 11 (546), noiembrie, 1993, p. 50
- 202.Popescu, Adrian, *A adeveri adevărul cu faptele în Familia*, nr. 11(315), seria V, anul 27 (127), noiembrie 1991, p. 10
- 203.Popescu, Adrian, *Rezistența tăcută în Steaua*, anul XLV, nr. 6 (553), iunie 1994, p. 22 - 23
- 204.Popescu, Adrian, *Ficțiunea trăită în Steaua*, anul XLV, nr. 11 (546), noiembrie, 1993, p. 19
- 205.Radu, Tania , *Cu zilele în mână în 22*, 22 martie 2006, pe www.revista22.ro, consultat la 25.10.2010
- 206.Sălcudean, Nicoleta, *Când mă fac mare, mă fac Robinson în Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p. 32
- 207.Silvestru, Patița, *Harul profesorului Nicolae Mărgineanu, în Steaua*, anul XLIII, nr. 2 (536), februarie 1992, p. 13
- 208.Simion, Eugen, *Romanul eseistic în Literatorul*, nr. 38-39, 1992, p. 29
- 209.Simonca, Ovidiu, *Interviu cu George Ardeleanu, Demnitatea lui Steinhardt este fără resentiment în Observatorul cultural*, nr. 509, ianuarie 2010, pe www.observatorulcultural.ro, consultat la 23.02. 2001
- 210.Simuț, Ion, *Inocența și revolta în infern în Vatra*, anul XXII, nr. 5 (255), mai 1992
- 211.Simuț, Ion, *Memoriile lui Petre Pandrea în România culturală*, nr. 12 din 24 martie 2006, pe www.romaniaculturala.ro, consultat la 7.09.2010
- 212.Simuț, Ion, *Un elogiu al creștinismului în Familia*, seria V, anul 27 (127), nr. 9 (313), septembrie 1991
- 213.Simuț, Ion, *Experiență, confesiune, autenticitate în Familia*, nr. 11(315), seria V, anul 27 (127), noiembrie 1991, p. 9

- 214.Sin, Mihai, *Conviețuire pașnică în Vatra*, anul XXI, nr. 242, mai 1991, p. 3
- 215.Sin, Mihai, *Metamorfoza suferinței în Vatra*, anul XXII, nr. 1 (250), ianuarie 1992, p. 3
- 216.Sorohan, Elvira, I.D. *Sîrbu și «comedia» existenței în Convorbiri literare*, nr. 6 (78), iunie 1992, p. 11
- 217.Stănescu, Mircea, *Reeducarea ca temă de istorie a literaturii române de detenție la Mihai Rădulescu în Memoria*, nr. 1(38), 2002, p. 9 - 14
- 218.Stănescu, Virginia, *O carte document în Luceafărul*, nr. 22 (70), 29.05. 1992, p. 14
- 219.Ștef, Traian, *Paul Goma și complexul păunului în Vatra*, anul XXVII, nr. 4(313), aprilie 1997, p. 37
- 220.Ștefănescu, Alex, *40 de ani de la moartea lui Petre Pandrea. O operă care a lipsit culturii române în România literară*, nr. 26, 2008 pe www.romlit.ro, consultat la 7.09.2010
- 221.Ștefănescu, Alex., *Deținutul Ion Ioanid în Cultura*, nr. 102 (306), 2009 pe www.revistacultura.ro, consultat la 19.01.2011
- 222.Ștefănescu, Alex., *La o nouă lectură: I.D. Sîrbu în România literară*, nr. 26, 1999 pe www.romlit.ro, consultat la 19.09.2010
- 223.Țicudean, Mircea, *Jurnal de Haiduc în Vatra*, anul XXII, nr. 5 (254), mai 1992, p. 31
- 224.Tihan, T., *Lasă, lasă, te țin eu minte, te pun eu într-o carte în Steaua*, an XLII, nr. 5-6-7, mai-iunie-iulie 1991, p. 16
- 225.Ursa, Mihaela, *Femei încarcerate – când istoria devine istorisire (fragmente) în Contrafort*, nr. 5-6 (175-176), mai-iunie, 2009, p. 22
- 226.Ursa, Mihaela, *Women Imprisoned. History and (Her)story, Caietele Echinox*, nr. XV, *Memoirs de prison*, 2008, p. 78 - 93
- 227.Vasile, Cristian, *Bartolomeu Anania sau a trăi periculos* pe www.hotnews.ro, 2.02.2011, consultat la 2.02.2011
- 228.Vasiliiu Scraba, Isabela, *Sfârșitul lui Constantin Noica*, în *Noi, NU !*, din 13.12.2009, pe www.revistanoinu.com, accesat la 23.10.2010
- 229.Vlad, Alexandru, *Mărturia unui intelectual în Vatra*, anul XXII, nr. 1 (250), ianuarie 1992, p. 6
- 230.Vlad, Alexandru, *Memoria nu poate fi vopsită roz ca pușcăria de la Gherla! în Vatra*, anul XXI, nr. 248, noiembrie 1991, p. 3

- 231.Vultur, Smaranda, *Transparențele literaturii confesive* (I) în 22, 08.09.2004, p. 5
- 232.Zaciu, Mircea, *Recursul la memorie în Vatra*, anul XXVII, nr. 2(311), februarie 1997,
p. 15 - 16
- 233.Zamfirescu, Vasile Dem., *Inevitabilul resentiment în Dilemateca*, anul IV, nr. 39, august
2009, p. 81

Bibliografie electronică

www.wikipedia.org

www.youtube.com (Memorialul Durerii)

www.procesulcomunismului.com

www.literaturasidepentie.ro

www.memoria.ro

